

le nekaj bližnjih središč, bistveno odvisni od istega distribucijskega središča kot spomeniki iz Savarije, Siscije in deloma Skarantije, to je od Petovione (glej B. Djurić, *Noriško-panonska proizvodnja nagrobnih spomenikov in trgovina z marmornimi izdelki* [Ljubljana 1991], neobj. dis.). Ugotovitve A. Sz. Burger, da so sopijanski spomeniki močno sorodni savarijskim, seveda drži, vendar nam to o vzrokih za njihovo sorodnost ne pove ničesar, povezovanje teh dveh središč na ravni delavnic pa je seveda lahko le popolna zmot. Razlog teh sorodnosti je skupno delavniško izhodišče, ki ga je treba, vsaj kolikor vemo o tem danes, iskati v jugovzhodnem Noriku.

V tej oceni smo se dotaknili nekaterih vprašanj, ki jih na ravni korpusa seveda ni mogoče razviti in nanje dokončno odgovoriti, bilo pa bi jih koristno upoštevati. Zato bi želeli, da bi bil ta del naše ocene razumljen predvsem kot opozorilo in napotilo, ne pa kot negativna kritika obravnavanega zvezka. Povsem drugačno pa je vprašanje kakovosti vizualnih informacij. Prvi zvezek madžarskega korpusa je v tem pogledu tako slab in tako nepremišljen, da moramo izdajatelja resno opozoriti na smiselnost takih izdaj. Vsekakor bi bilo bolje, da zvezek tak, kakršen je, sploh ne bi bil šel v tisk.

Bojan DJURIĆ

Ivo Lukanc: *Diocletianus. Der römische Kaiser aus Dalmatien.* Wetteren 1991. 343 str.

Ivo Lukanc, Ljubljčan, ekonomist po stroki, si je pred leti ob svojem odhodu v pokoj zadal obsežno nalogo. Očitno pod vplivom Dioklecijanove osebnosti ter njegovega pomena za rimsko zgodovino, gotovo pa tudi zaradi dejstva, da Dioklecijan izhaja iz Dalmacije, se je odločil zbrati vse materialne vire, ki se nanašajo na tega dalmatinskega cesarja. Tako se je namenil zbrati napise s področja celotnega rimskega imperija, ki omenjajo Dioklecijana, vse njegove ohranjene portrete ter vse ohranjene Dioklecijanove zlatnike. Nedvomno ogromna naloga, saj gre pogosto za še neobjavljene dokumente, ki jih hranijo najrazličnejši muzeji po svetu. Ob zasnovi dela so se marsikomu sicer porajali vsakršni pomisleki in skepsa, še posebej zato, ker je Lukanc čisti amater, ki doslej ni deloval na področju antične zgodovine, epigrafike ali numizmatike. Predvsem so se porajali dvomi o tem, ali bi bilo na primer mogoče obravnavati Dioklecijanove zlatnike ločeno od novcev njegovega sovladarja Maksimijana in njegovih cesarjev, Galerija in Konstancija. Sedaj, ko je knjiga z zbranim gradivom v razmeroma kratkem času izšla pri založbi Cultura v Wetterenu v Belgiji, lahko ugotovimo, da so bili pomisleki odveč. Lukanc pri pripravi knjige ni imel nikakršnih znanstvenih pretenzij, ampak je le želel zbrati čim popolnejšo dokumentacijo o tem pomembnem rimskem vladarju, doma iz Dalmacije. V tej luči je tudi potrebno ocenjevati njegovo knjigo in pošteno ugotoviti, da je bil pri doseganju zastavljenega cilja – vsaj kar se zbiranja numizmatičnih virov tiče – uspešen.

Najpomembnejši del knjige je gotovo del z numizmatičnim gradivom, v katerem je Lukancu uspelo zbrati v 74 muzejih po svetu (svetovno znanih, pa tudi nekaterih povsem odročnih) dokumentacijo o 528 Dioklecijanovih zlatnikih (multiplih zlatnikih, zlatih kvinarijih in avreusih). Zbral je tudi vse podatke o Dioklecijanovih zlatnikih, ki so bili naprodaj na različnih avkcijah od leta 1741 naprej (1477 primerkov, vendar se nekateri novci na avkcijah pojavljajo večkrat). S tem je zajel praktično skoraj vse ohranjene zlatnike ter novce, ki so se pojavljali na tržišču. Vsi novci so v knjigi odslikani v naravni velikosti ter objavljeni z ustreznim znanstvenim aparatom (s podatki o teži, premeru, položaju pečata novca, s citatom po standardni literaturi). Pomislek, ki bi ga izrazil ob katalogu, je ta, da je razmeroma težko uporaben, saj v okviru posameznih muzejev ni sestavljen po načelu kovnic, ampak po vrstnem redu inventarnih števil posameznega muzeja oziroma zbirke. Rezultat tega je dokajšnja nepreglednost, saj na primer vsi novci iste kovnice, pa čeprav se hranijo v isti zbirki, niso zbrani na enem mestu. Te pomanjkljivosti se je avtor očitno zavedal, saj jo je poskusil odpraviti z izčrpnimi indeksi, ki omogočajo vpogled v zastopanost novcev posameznih kovnic v posameznih muzejih oziroma zbirkah.

Manj posrečeni so deli knjige, v katerih skuša komentirati nekatere do sedaj nepoznane primerke Dioklecijanovih zlatnikov. Pri novcu kovnice Cyzicus (str. 109) gre očitno za hibrid. Objavljen je tudi spisek dopolnil k dosedanjima dvema zvezkoma RIC, ki obravnavata Dioklecijanovo pred- in poreformno kovanje. Tu naj omenim le nekaj nedoslednosti. Avreus RIC V/II, 246 brez orla (str. 109) ni dopolnilo k RIC-u, saj ga RIC navaja pod številko 247. Avreus kovnice Siscia, ki naj bi bil varianta novca RIC VI, 16, omenja že RIC str. 457, op. 1. Na str. 112 omenja kot novo odkritje 'trikotnik v drugem C legende na averu' na novcih kovnice Antiochia. Lukanc razlaga to kot posebno znamenje tedaj delujočega pečatorezca in neargumentirano zavrača Sutherlandovo precej bolj logično čitanje legende kot IMP C G VAL... (RIC VI, 1).

Predvsem pri navajanju zgodovinskih in absolutnokronoloških podatkov je Lukanc nezanesljiv, pri čemer tudi ne navaja virov, iz katerih je črpal podatke. Naj opozorim na nekaj napak. Dioklecijan je verjetneje umrl 3. 12. 313 (D. Kienast, *Römische Kaisertabelle* [Darmstadt 1990] 263) kot 3. 12. 316 (Lukanc, str. 32). Naziv Tr. pot. ima do XXII (305) in ne do XXVI kot Lukanc, str. 32 (Kienast, str. 264). Pri naštevanju zmagovalnih nazivov navaja letnice, ki nikakor niso v skladu z dognanji T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine* (London 1982). Germanicus Max. in Sarmaticus Max. sta oba v letu 285 (Lukanc ima Germanicus Max. v letu 285, Sarmaticus Max. v 286). Germanicus Max. III je v letu 287 in ne 288 (Lukanc). Germanicus Max. V je leta 293 in ne 292 (Lukanc). Britannicus Max. (ne Britannicus Max. kot Lukanc) verjetneje v letu 297 kot v 296 (Lukanc). Germanicus Maximus VI je leta 300 ali 301 (ne 299 kot Lukanc). Adiabenicus Max. je leta 298 (ne 300 kot Lukanc).

Kljub zgornjim pripombam ter nekaterim odvečnim statističnim pregledom in grafikonom ostaja vrednost Lukančeve knjige v tem, da je v njej zbrana do sedaj najpopolnejša dokumentacija o Dioklecijanovih zlatnikih iz prehoda 3. v 4. st. Knjiga bo pomemben znanstveni vir vsem, ki se bodo podrobneje posvečali proučevanju monetarne zgodovine tega časa, pa tudi proučevanju Dioklecijanove ikonografije. Obžalovanja vredno je le, da Lukanc ob vsej energiji, ki jo je vložil v naporno zbiranje gradiva po muzejih v svetu, ni istočasno z zbiranjem evidence za Dioklecijanove novce zbral tudi numizmatičnega gradiva o treh Dioklecijanovih sovladarjih. Šele s tem bi namreč ustvaril resnično dobro podlago za celovit študij kovanja tega obdobja.

Lukanc je skušal zbrati tudi vse napise, ki omenjajo Dioklecijanovo ime. V tem delu monografija gotovo ni izčrpana, saj je avtor gradivo zbral samo na podlagi CIL ter *The Roman Inscriptions from Britain*, skupaj 250 napisov. Ni pa upošteval gradiva številnih novejših korpusov napisov za posamezna področja niti *L'année épigraphique*. Vendar bi tudi popolnejši seznam napisov ne pomenil bistvenega prispevka. Izbira samo tistih napisov, na katerih se omenja Dioklecijanovo ime, je zgrešena že v zasnovi.

Na koncu vsebuje knjiga tudi obširno bibliografijo monografij in člankov (922 naslovov), ki kakorkoli obravnavajo različne vidike vladarja Dioklecijana in njegove reforme na različnih področjih.

Peter KOS

Ivo Bojanovski: *Bosna i Hercegovina u antičko doba.* Djela ANUBiH 66, Centar za balkanološka ispitivanja 6. Sarajevo 1988. 432 strani, 2 zemljevida.

Pred nami je knjiga dr. Iva Bojanovskega, uglednega muzejskega kustosa sarajevskega Zemaljskega muzeja, ki je izšla že pred štirimi leti in bi zaslužila izčrpano oceno. Njena vrednost ni le v tem, da je eno temeljnih del za zgodovino Balkana v antiki: zaradi nečloveške vojne v BiH, v kateri se vsakodnevno uničujejo človeška življenja, premoženja in še stoječi arhitektonski spomeniki, pa tudi dragocena arheološka dediščina, ima dokumentarno vrednost. Ni izključeno, da bo knjiga Bojanovskega, ki obsega pravo zakladnico zgodovinskih, epigrafskih, arheoloških in topografskih podatkov, za marsikakšno uničeno najdišče eden redkih dokumentov.

Redkokdo med južnoslovanskimi arheologi ima še tako široko znanje, da lahko sam napiše zgodovino svoje dežele v antiki. Takšne moderne sinteze nimajo ne Slovenija ne Hrvaška, ne Srbija, pri čemer se je treba še dodatno zavedati, da je BiH ne le velika, ampak geografsko, etnografsko in zgodovinsko tudi zelo raznovrstna dežela z zapletenim zgodovinskim razvojem. V antiki je bila razdeljena na provinci Dalmacijo, kamor je sodil dobršen del države, in Panonijo, ki so ji pripadali severni deli Bosne.

Ena od odlik knjige je tudi v tem, da se ni ognila nobeni problematiki. Ne glede na to, kako je avtorju uspelo prikazati posamezna zgodovinska poglavja - in jasno je, da je vsakemu, ki znanstveno raziskuje, določena tematika bolj, druga manj blizu - je v monografiji mogoče najti vse, kar se tiče BiH v antiki: če že kaj ni izčrpno obdelano, je gotovo vsaj nakazano ali na kratko omenjeno. Knjiga je razdeljena na dva glavna dela.

Prvi obsega zgodovinski oris dežele do konsolidacije rimske oblasti v Iliriku. V poglavju Iliri in Rimljani avtor obravnava najzgodnejše stike med obema ljudstvom, o katerih poročajo grški in latinski viri različne kakovosti in obsega. B. si skuša iz pogosto nasprotujočih si drobcev ustvariti tu bolj, tam manj podrobno sliko razvoja t. i. ilirskih plemen na ozemlju bodočega Ilirika. V drugem poglavju obravnava različne faze rimskega osvajanja Balkana ter v tretjem rimsko okupacijo in organizacijo Ilirika. Prvi del knjige je mnogo krajši od drugega (ki obravnava zgodovino BiH po antičnih *civitates*), saj obsega le 74 strani. B. je v njem navezan skoraj izključno na grške in latinske vire in na sekundarno strokovno literaturo, od katere upošteva zelo izčrpno južnoslovanske avtorje in ključna oz. sintetična dela tujih strokovnjakov, ki so pisali o zgodovini Dalmacije in Panonije v antiki (poleg starejših, kot so bili Patsch, Evans idr., predvsem Pavana, Alföldyja, Mócsyja in Wilkesa); nekaterih tujih analitičnih študij izrecno ne omenja, vendar je to razumljivo, saj se v tem delu knjige ne spušča v podrobno analizo problemov. V njem B. podaja oris zgodovine bodočega Ilirika do avgustejskega obdobja, ki je znana le v zelo sumarni in fragmentarni obliki. Gre za zelo zapletena vprašanja, od katerih skoraj nobeno ni zadovoljivo rešeno: kdo so sploh Iliri, kako se je razvijala ilirska država, zakaj se ime Ilirik prenese na ves Balkan in celo na vzhodnoalpsko območje, zakaj različni antični avtorji locirajo ista plemena na različno ozemlje, kakšen je bil dejanski uspeh Oktavijanovih ilirskih vojn v letih 35-33 pr. Kr., vprašanje identifikacije pri Strabonu, Pliniju in Apijanenu naštetih ilirskih plemen, problem razdelitve province Ilirika na Dalmacijo in Panonijo - vsa od naštetih vprašanj so še nerešena, od tod mestoma nenatančnost in nejasnost, vendar se B. vseh podatke in predlaga rešitve, ki upošteva tudi nova dognanja.

Neprecenljive vrednosti pa je drugi del knjige, ki v celoti temelji na avtorjevem dolgoletnem arheološko-topografskem delu ter suverenem poznavanju vseh pomembnih epigrafskih, antičnih literarnih in drugih primarnih virov. To je sinteza njegovih številnih topografskih, arheoloških in epigrafskih raziskovanj BiH, ki jih je v zadnjih nekaj desetih letih redno objavjal v strokovnih glasilih Zemaljskega muzeja in Akademije znanosti in umetnosti BiH. Poselitvena območja različnih ilirskih plemen v antiki, rimskodobnih *civitates*, obravnava po vrstnem redu od juga proti severu. O tem delu knjige skorajda ni mogoče pisati, treba ga je brati. Avtor je sam prehodil in preiskal, mestoma tudi sondiral celo vrsto bosansko-hercegovaških arheoloških najdišč, ki so večinoma težko dostopna in nekatera med njimi odmaknjena od modernih prometnih povezav. Kakor je arheološko karto BiH - impozantno delo v več zvezkih - težko uporabljati, tako je knjiga Bojanovskega pregledna in jasno zasnovana. Opis se začneja z agrom mesta *Epidaurum* (zdaj Cavtat), s Trebinjem in okolico, pa z območjem plemena Daorsov, kjer se je razvil municipij *Diluntum*, s tremi *civitates* jugovzhodne Hercegovine (*Glinditiones*, *Melcumani*, *Deraemistae*). Sledi ager mesta Narone (zdaj Vid pri Metkoviću) z Ljubuškim in okolico, dolina reke Rame in zgornje Neretve. To so bile *civitates* v Hercegovini.

Sledijo plemenska središča v osrednji in vzhodni Bosni; med številnimi so posebej važne *respublica Aquarum* S... v Ilidži pri Sarajevu, *municipium Bistunensium* v dolini zgornjega Vrbasa in rimsko mesto v Rogatici: *col. RIS...*, dalje plemenske *civitates* Podrinja: *municipium Malvesatium* v Skelanih na

Drini, center rudarstva v Domaviji in gornje Podrinje z municipijem S... Skoraj 200 strani je posvečenih zahodni Bosni: tu so področja različnih ilirskih plemen v notranjosti Bosne, Delmatov, Dicionov, Mezejev, Japodov in drugih. Problem ubikacije Delminija obravnava avtor v posebnem poglavju in skladno z razvojem stroke revidira tudi svoje prejšnje hipoteze. Izčrpno obravnava tudi razvoj rudarstva v antični Bosni, razdeljenega med Dalmacijo in Panonijo, mejo med obema provincama in vrsto drugih problemov.

Sledi osem kratkih, vendar zelo koristnih dodatkov: rimska vojska v Dalmaciji in Panoniji, konzularni beneficijariji v obeh provincah, osem kohort Brevkov, vojaški tabor v Gračinah pri Ljubuškem, kratek oris verovanja pri starih Ilirih, antična topografija BiH, onomastika vojaštva na ozemlju *Pagus Scunasticus* in v Naroni ter razširjenost vladarskih gentilnih imen v notranjosti Dalmacije. Na koncu knjige so kratek povzetek v nemščini, bibliografija in indeksi. Nemški povzetek je mnogo premalo, da bi si tuji bralec sploh lahko ustvaril sodbu o knjigi, zato bi bilo nujno potrebno, da bi v okviru ANUBiH ali kakšne druge ustanove delo izšlo tudi v enem od širši strokovni javnosti dostopnih tujih jezikov. Knjiga Bojanovskega sodi v vrh južnoslovanske arheologije in verjetno ni pretirano reči, da med mlajšimi kolegi ni nikogar, ki bi imel dovolj znanja in bi vsestransko obvladal zahtevne pomožne vede arheologije in antične zgodovine, da bi si upal napisati sintetično delo, kakršno je pričujoča monografija. Mimo te knjige ne more nihče, ki se ukvarja z zgodovino Balkana.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Gian Luca Gregori: *Brescia romana. Ricerche di prosopografia e storia sociale* 1, I documenti. Vetera 7 (a cura di S. Panciera). Casa editrice Quasar, Roma 1990. 299 str.

Izhodišče za kompleksno študijo prebivalcev antične Briksije (*Brixia*, zdaj Brescia) je nedavno izšla odlična publikacija ok. 1300 rimskih napisov mesta, ki jo je v treh zvezkih serije *Inscriptiones Italiae* oskrbel Albino Garzetti.

Gregorijeva knjiga, katere prozopografsko gradivo bo ovrednoteno v 2. delu, ki je v pripravi, je sestavljena iz dveh delov. Uvodu sledi prvi, zelo kratek del, ki nosi naslov *Dogodki in prinaša zgoščeno napisan zgodovinski oris mesta Briksije in mestnega agra od začetkov obstoja naselbine do konca antike*. Mesto, katerega ime je keltsko oz. celo predkeltsko (*ligursko*?), je bilo eno najpomembnejših mestnih naselbin (*oppidum*) Cenomanov in se je po rimski zasedbi razvilo najprej v cvetoč municipij (ta status je doseglo pod Cezarjem), pod Avgustom pa je postalo rimska kolonija, za katero je Plinij Mlajši zapisal, da je simbol tiste Italije, *quae multum adhuc verecundiae, frugalitatis atque etiam rusticitatis antiquae retinet ac servat* (ep. 1,14,3), kar bi, sodeč po skromno elegantnih stelah, ki botrujejo rustikalnim nagrobnikom peregrinega prebivalstva, brččas lahko trdili tudi za Emono - in še za kakšno drugo severnoitalijsko mesto. Ozemlju Briksije je bila priključena gorata dežela sosednjih Trumpilinov in Kamunov, potem ko jih je v letih 17/16 pr. Kr. porazila rimska vojska pod vodstvom Publija Silija Nerve. Mesto je uspevalo tudi v pozni antiki, ko je bila v njem zgrajena vrsta cerkva, dočakalo gotško in langobardsko oblast in dalo ime moderni Bresciji.

V drugem delu knjige si je Gregori zadal za nalogo zbrati z napisov vse znane osebe antične Briksije, ki jih je skupaj ok. 2100. Razdelil jih je v pet skupin: v prvi so osebe, katerih *nomen gentile* je nesporen, v drugi osebe, katerih družinskih ime zaradi slabe ohranjenosti napisov ni gotovo, v tretji osebe, ki nosijo le *cognomen* ali suženjsko ime, v četrto osebe, ki imajo t. i. peregrina imena (to so prebivalci mesta, ki niso imeli rimskega državljanstva), in v peti osebe, katerih ime ni ohranjeno. Osebe so v okviru teh petih skupin razvrščene po abecednem redu gentilicijev oz. osebnih imen. Pri vsaki osebi (podatki so seveda obdelani računalniško) je navedena začetna črka gentilnega imena, zaporedna številka tega imena in v okviru enega gentilnega imena zaporedna številka osebe. Posebej so omenjene njene sorodniške vezi z že znanimi osebami in vsaka je kvalificirana še glede na socialno pripadnost (deloma že z različnimi tiskarskimi znaki) in glede na tip spomenika, ki ga je dala postaviti oz. ji je bil postavljen: npr.